

پانزدهمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ حکمرانی و پیشرفت

۱۴

نقش و جایگاه قانون اساسی در توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران

عظیم متین

دانشجوی دوره دکتری علوم سیاسی گرایش مسائل ایران - دانشگاه علامه طباطبائی، azim_matin@atu.ac.ir

چکیده

این پژوهش به بررسی نقش و جایگاه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در توسعه سیاسی با تأکید بر چارچوب نظری نهادگرایی می‌پردازد. هدف مطالعه، تحلیل ظرفیت‌ها و محدودیت‌های قانون اساسی در زمینه مشارکت سیاسی، پاسخگویی حکومت، حقوق شهروندی و نهادهای مدنی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که قانون اساسی ایران از منظر هنجاری و نظری، دارای شاخص‌های مثبت توسعه سیاسی شامل شناسایی حقوق و آزادی‌های اساسی، پیش‌بینی نهادهای انتخابی، و ایجاد سازوکارهای نظارتی است. با این حال، تمرکز قدرت در نهادهای فرادست، محدودیت رقابت سیاسی، ابهام در حدود حقوق شهروندی و ضعف استقلال برخی نهادهای نظارتی به عنوان شاخص‌های منفی توسعه سیاسی عمل کرده و مانع بالفعل شدن ظرفیت‌های توسعه‌گرا شده‌اند. پژوهش همچنین بر لزوم بازنگری بخشی از اصول قانون اساسی مطابق اصل ۱۷۷ تأکید دارد تا با اصلاح اختیارات نهادهای تضمین حقوق سیاسی و ارتقای نقش نهادهای واسط و محلی، زمینه تحقق توسعه سیاسی پایدار فراهم شود. این مطالعه نشان می‌دهد که توسعه سیاسی در ایران بیش از آنکه به تغییر کلی قانون اساسی نیاز داشته باشد، نیازمند تقویت پاسخگویی، توازن قدرت و نهادینه‌سازی مشارکت سیاسی است.

نتایج و بحث

یافته‌های این پژوهش نشان داد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از منظر چارچوب نظری نهادگرایی، واجد ظرفیتی دوگانه در نسبت با توسعه سیاسی است؛ بدین معنا که در کنار برخورداری از برخی مؤلفه‌های توسعه‌زا، هم‌زمان حامل محدودیت‌ها و سازوکارهایی است که می‌توانند فرآیند توسعه سیاسی را با چالش مواجه سازند. این دوگانگی را باید نه در سطح نیت‌های تقنینی، بلکه در سطح طراحی نهادی، توزیع قدرت و نسبت میان اختیار و مسئولیت تحلیل کرد. از یک سو، قانون اساسی با شناسایی نهادهای انتخابی، تصریح بر اصل حاکمیت قانون، پیش‌بینی حقوق و آزادی‌های سیاسی، و تأکید بر مشارکت عمومی در تعیین سرنوشت سیاسی، بسترهای حقوقی لازم برای توسعه سیاسی را فراهم کرده است. اصول مربوط به انتخابات، شوراها، تفکیک قوا و حقوق ملت، در صورت تحقق نهادی کامل، می‌توانند زمینه‌ساز مشارکت نهادمند، پاسخگویی سیاسی و تقویت مشروعیت نظام سیاسی باشند. در این معنا، قانون اساسی واجد عناصر بالقوه توسعه سیاسی است که با منطبق نهادگرایی سازگاری دارد.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش و تحلیل تطبیقی شاخص‌های مثبت و منفی توسعه سیاسی بر اساس چارچوب نظری نهادگرایی، مشخص شد که برخی ظرفیت‌های بالقوه توسعه سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هنوز به‌طور کامل محقق نشده‌اند و بخش‌هایی از قانون اساسی نیازمند بازنگری مطابق اصل ۱۷۷ هستند تا کارکرد نهادی آن‌ها با اهداف توسعه سیاسی همسو شود. این پیشنهادات، مبتنی بر منطق نهادگرایی و امکان بازنگری قانون اساسی مطابق اصل ۱۷۷ ارائه شده‌اند تا ظرفیت‌های بالقوه قانون اساسی در جهت تقویت مشارکت سیاسی، پاسخگویی، حقوق شهروندی و ثبات نهادی به بالفعل تبدیل شوند و مسیر توسعه سیاسی پایدار در جمهوری اسلامی ایران هموار گردد.

منابع

- امامی، محمد، و شاکری، حمید. (۱۳۹۷). حکمرانی خوب و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. پژوهشنامه حقوق تطبیقی، ۱(۲)، ۲۷-۷۵.
- عبادپور، نصیر. (۱۴۰۰). نهادگرایی و توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
- کاظمی، حجت. (۱۳۹۲). نهادگرایی به عنوان الگویی برای تحلیل سیاسی. پژوهش سیاست نظری، ۱(۱۳)، ۱-۱۰.
- کواکبیان، مصطفی، و متین، عظیم. (۱۴۰۳). تحلیل محتوای توسعه سیاسی در اسناد فرادستی (قانون اساسی و سند ۲۰ساله چشم‌انداز افق ۱۴۰۴). راهبرد توسعه، ۲۰(۷۷)، ۲۰۶-۲۳۲.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش و جایگاه قانون اساسی در توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران، از حیث هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی است. انتخاب این روش مبتنی بر ماهیت مسئله تحقیق است؛ زیرا پژوهش در پی کشف روابط علی تجربی به شیوه کمی نیست، بلکه قصد دارد با تحلیل مفاهیم، اصول حقوقی و ساختارهای نهادی مندرج در قانون اساسی، تأثیر آن‌ها را بر شاخص‌های توسعه سیاسی بررسی و تبیین کند. از این رو، روش کیفی و تحلیلی، مناسب‌ترین رویکرد برای دستیابی به اهداف پژوهش تلقی می‌شود.

روش گردآوری داده‌ها

گردآوری داده‌ها در این پژوهش به‌صورت کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شده است. منابع مورد استفاده شامل:

- متون حقوقی و اسناد رسمی
- منابع علمی فارسی
- منابع علمی غیر فارسی
- استفاده از منابع متنوع، به‌ویژه ترکیب منابع فارسی و غیر فارسی، به افزایش اعتبار علمی پژوهش و پرهیز از تک‌ساحتی شدن تحلیل کمک کرده است.